

Az „új” és „rég”, „a gondolkodásfejlesztés” és „kézségképzés” stb. közötti ellentmondásokat végeredményben a tanteremben kell megoldani. Mennél szélesebb tapasztalati alapot kell szerveznünk – miközben munkánk eredményesebbé tételén fáradozunk –, mert egyedül csak a gyakorlat képes összeegyeztetni az elmélet gondolatmelységében, ötletgazdagságában rejlő lehetőségeket a nevelők módszertani kultúrájából, a gyermekek fejlettségéből, a konkrét iskola körülményeiből összetevődő adottságokkal.

BUDAI JÚLIA
Szeged

Szótárhasználat az orosz nyelv oktatásában

Ha figyelemmel kísérjük az orosz nyelv oktatásának időszerű kérdéseit, azt tapasztalhatjuk, hogy a szakirodalomban egyre nagyobb teret kap a szótárhasználat szerepe a nyelvoktatásban. Csak utalni szeretnék a *Русский язык за рубежом* c. folyóiratban lezajló vitára, amelynek zárócikkében *Novikov* és *Barbudarov* kiemeli, hogy teljesen kidolgozatlan téma a szótárral való munka, a rendszeres szótárhasználat módszere a lexikatanításban. A szótárhasználat bonyolult tevékenység, amely cselekvések sorozatából áll. Ezek közül mindegyiknek megvan a maga célja, de természetesen alá van rendelve a tevékenység általános céljának. Milyen cselekvésekről lehet itt szó? Hogyan épülnek ezek egymásra? Hogyan igazodnak a tanulók erejéhez, ismereteihez, készségeihez, gyakorlottságához? Melyik osztályban kezdjük a szótármunkát? Ezekre a kérdésekre keresünk választ.

A szótármunkát meg kell alapoznunk már az 5. osztályban, nem lehet csak a 7.-ben kezdeni. A szótározáshoz elengedhetetlen az ábécé ismerete. Ha nem is egyfolytában az egészé, de jól felidézhető betűcsoportoké. Az ábécével való munka az 5. osztály feladata. Számptalan gyakorlási lehetőség van, köztük néhány játékos is. (Pl.: Az ábécé ismétlése betűkártyáról vagy fejből. Nevezd meg az általam felmutatott betű szomszédait! Keresd meg, milyen szakaszokban egyezik, ill. különbözik az orosz és a magyar ábécé! stb.) Az 5. osztály feladata lehet az ábécé kapcsán adott szavak laza vagy szoros ábécébe való rendezése. Ilyen gyakorlatokat magyar nyelvtanórán is végeznek a tanulók. Ez teszi lehetővé, hogy 7–8. osztályban a tanulók a szótározandó szavakat gyorsan ábécérendbe szedjék (esetleg csak gondolatban), hogy ezzel meggyorsítsák munkájukat. Az azonos kezdetű vagy azonos tövű szavak ábécébe szedése elősegíti azt, hogy később a szótárban az egymás közelében elhelyezett azonos tövű szavak között gyorsan eligazodjanak. Ez a fajta gyakorlat azt is elősegíti, hogy a keresett szó jelentését akkor is kikövetkeztessék, ha a szó éppen nem szerepel a szótárban, de szerepel néhány másik, vele azonos tövből képzett szó.

Az előkészítő gyakorlatok után sor kerülhet a valóságos szótárhasználatra is, természetesen csak kezdetleges szinten. A szótározás megkezdésére alkalmas az -e-soros igeragozás megtanítása után a főnévi igenév fogalmának kialakítása. Egy ismeretlen jelen időben ragozott ige jelentését keresve jutnak el a tanulók az ige szótári alakjának megtalálásához. Kikereshetik a már ismert igék szótári alakját is a tankönyvi szószedetből. A kikeresett igék szótári alakjainak összehasonlítása révén eljutnak az orosz

főnévi igenév jegyeinek megismeréséhez, bizonyos általánosításhoz. Egy nagyon egyszerű szótár kezelését, a szótárral kapcsolatos legelemibb műveleteket ismerik meg a tanulók. Azt is megtanulják, hogy mit és hogyan írjanak ki a szótárból a saját szövedetükbe.

Ugyancsak az 5. osztályban kell először rámutatnunk arra, hogy nem mindig egyezik meg a jelen időben ragozott ige töve a főnévi igenév tövével. Ennek szem előtt tartása a szótározásnál segítségére lesz a tanulóknak a szavak keresésekor. Egyáltalán ebben az osztályban kell rögzíteni a szótó fogalmát igenél, főnévnél és melléknévnél. (Természetesen ezzel nemcsak a szótárhasználatot készítjük elő.)

A 6. osztálynak is megvan a maga szerepe a szótárhasználat előkészítésében. Itt legfontosabb feladat a következő: a főnévragozás megtanulása során jusson el a tanuló oda, hogy egy ragozott főnévről meg tudja állapítani, hogy az milyen tövű főnévnek milyen esetű alakja. Hogy később, majd ha a feldolgozandó orosz szöveg kerül kezébe, meg tudja állapítani a szövegben szereplő ragozott alakokról is, hogy azok főnevek.

A felismerés gyakorlását érdemes ismert szövegen kezdeni. Lehet ez az olvasmány szövege is. Később az ismert szövegekről áttérhetünk 1–2 ismeretlen főnevet is tartalmazó szövegekre. A feladat a következő:

1. A tanuló emelje ki az új szót a szövegből.
2. Állapítsa meg a kiemelt szó szófaját vizsgálva a toldalékot.
3. Fossza meg a tövet a ragtól, találja meg a szótót. (Esetleg próbáljon következtetni a szótári alakra, de mivel a lényeg a tő, arra koncentráljon!)
4. Keresse meg a szót a szótárban!

(A szövegfeldolgozás, ill. az új szóval való munka további lépéseit most nem érintem.)

Tehát már a 6. osztályban érdemes bevezetni a szótárhasználatot. Leghelyesebb a keménytövű főnevekkel kapcsolatban, hiszen ez képezi a hatodikos anyag gerincét. Azért is helyes a főnevekkel kezdeni a szótározást, mert a főnevek szócikke viszonylag egyszerűbb, áttekinthetőbb.

Fölvetődik a kérdés, melyek legyenek azok a szavak, amelyeket a tanulók szótárból ismernek meg. Érdemes a tanári munkát ilyen szempontból tudatosan és hosszú távra megtervezni. Alkalmasnak találom erre a célra azokat a szavakat, amelyek a tananyagcsökkentés során kimaradtak. Ilyenek a **школьник, мастер, машинист** stb. Vagy olyan szavakat, amelyek bár kifejezhetőek egy magyar szóval, jelentésük feltárása az órán mégis körülményes, nehézkes. Ilyen pl.: a **государство, мир** stb. Számításba jöhet még a receptív feldolgozásra szánt olvasmányok szóanyaga is. Pl.: a 6. osztályban a 12. olvasmány:

Как собака искала товарища?

A 6. osztályban a keménytövű főnevek mellett a tanulók könnyedén megtalálják azokat az igéket is, amelyek a szövegben múlt idejű alakban szerepelnek. (Jelenlegi 6. osztályom tanulói szorgalmi feladatként lefordították **Сутеев: Цыплёнок и Утёнок** című orosz mesét önállóan, szótár segítségével. Felnőtt segítsége nélkül dolgoztak, és mindenki sikeresen megbirkózott a feladattal. Nagyon ügyes fordítások születtek. Az igényesebb tanulók még arra is ügyeltek, hogy az orosz szövegben állandóan ismétlődő **сказал** szót magyarul változatosabban fejezzék ki.)

A 7., 8. osztályban már tantervi követelmények írják elő a szótár használatát, ill. használni tudását. Az alsóbb évfolyamokon megkezdett munkánk itt teljesezhet ki. Jó, ha a 7–8. osztályos tanulóknak már otthon is van szótárunk, korábban ez nem olyan lényeges. Iskolámban vásároltunk a szaktanterem részére 30 iskolai szótárat. Ez nagyon hasznos, és bizonyára más iskolákban is megvalósítható.

A 7–8. osztályban a szótárhasználat tantervi követelményének megvalósítását szolgálják bizonyos tankönyvi feladatok. A hetedik osztályban kevesebb, a nyolcadikban több tankönyvi feladatot szántak a szerzők szótárral való feldolgozásra. A nyolcadikos kis történetek jól megfelelnek a tanulók életkori sajátosságainak.

A hetedik tankönyvben kevesebb feladat van. Legnagyobb ezek közül a 85. oldalon levő, amelyet az április 4-i évforduló környékén dolgozunk fel. Kétségtelen, hogy bonyolult nyelvtani alakot nem tartalmaz, nevelési szempontból is megfelel, mégsem tartom szerencsésnek, hogy ez a szöveg szerepel a tankönyvben. Ugyanazt a gondolatot mennyivel szebben fejezi ki például Jevgenyij Jevtusenko verse **ХОТЯТ ЛИ РУССКИЕ ВОЙНЫ**. Mennyivel szívesebben dolgoznánk ezzel a verssel vagy ugyanennek a versnek nyelvtanilag még könnyebb dalszöveg-változatával!

Hetedik osztályban a munkafüzet is ad szótározási feladatokat. (Pl.: a 8. lecke szótározási feladatai.) A hetedik és nyolcadik osztályos munkafüzet egyaránt tartalmaz levélmintákat is. Ezekben új szavak is találhatóak. Az új szavak magyar jelentését azonban a lap alján megadják a szerzők. Talán jobban elérné célját a levél, ha a tanulók maguk keresnék meg az ismeretlen szavak jelentését.

A hetedik osztályban a szócikkkel ismerkedünk meg tüzetesebben. Itt nagyon sok a tisztázandó probléma. Gondot jelent maga a címszó és a hozzá kapcsolódó rövidítések, jelzések. Ami ezeknél sokkal nehezebb és több gyakorlást kíván: keresés közben sok ismeretlen szót kell lehetőleg hibátlanul elolvasnia a tanulónak, hogy valóban megtalálja a keresett szót. Nem szabad, hogy átfusson a keresett szón, de az sem lehet, hogy egy hasonlóan megálljon. (Pl.: a hetedik osztályos tanuló a **СМЕРТЬ** szót keresi a tankönyv 85. lapján levő szöveg fordításához. Gyakori hiba, hogy helyette a **СМЕРЧ** vagy a **СМЕТЬ** szót találja meg.)

A tanulónak el kell igazodnia a szótárban megadott nyelvtani alakok között, meg kell tanulnia, hogy melyik alak kell neki és melyik nem. Például általános iskolában nem anyag az igék felszólító módja, és valóban nagyon ritkán van rá szükség szótározásnál is. Hetedik osztályban még elsiklunk a „foly.” és „bef.” rövidítések fölött, de nyolcadik osztályban az igeszemlélet tárgyalása idején ez a két rövidítés nagyon fontosá válik. Elengedhetetlen, hogy a tanuló a szótár útmutatása alapján ragozni tudja az igéket, mert csak a ragozott alakok ismeretében tudja eldönteni, hogy az igepárból neki melyikre van szüksége.

A következő probléma a szavak jelentése. Gyakran több jelentés is tartozik a címszóhoz, ezeket számok jelölik. Arra kell szoktatnunk a tanulókat, hogy ezekre a vastagon szedett számokra támaszkodjanak a szó jelentésének megállapításakor. Közvetlen a szám után álló szót kell keresniük, hogy ne vesszenek el a kifejezések rengetegében. A tanulók hajlamosak arra, hogy az egész szócikket átfutva csak a magyar szavakat vegyék észre. Tehát arra kell szoktatnunk őket, hogy figyelmesen olvassák el a szócikket, a jelzéseket helyesen értelmezzék. Például a ~ jelzés helyén mindig mondják a szót, vagy a feltüntetett ragok elé mindig illesszék oda a szótót. Az egész szócikket el kell olvasni, mert lehet, hogy nemcsak a szót, hanem a szintén szükséges kifejezést is megtalálják. (Például a fordítandó szöveg: „**Я земной шар чуть не весь обошёл**” **А земной** szótározásával megtaláltuk a **земной шар** szókapcsolatot, nem kell külön szótározni a **шар** szót.)

Természetesen ez a munka nagyon fárasztó a tanulóknak. Érdekessé teheti azonban a keresgélés öröme, a szinte biztos siker, a szó megtalálása, egy-egy érdekes felfedezés (magyarhoz hasonló vagy számukra humoros töltésű szó megtalálása). Jó hangulatot teremt a munka közben szinte magától kialakuló versengés. Örömet okoz a szépen vezetett szótárfüzet látványa is. Sokat jelent az is, hogy a tanár milyen szöveget vá-

laszt. A feladat megoldható, érdekes, vonzó legyen, örömet, esztétikai élményt támasz-
szon a szöveg megértésére!

Az is természetes, hogy ez a munka a tanártól nagyon gondos előkészületeket kí-
ván. A tanárnak végig kell csinálnia a felkészülés során a tanulók által elvégzendő
szótárazást, bármennyire ismertek is számára a kérdéses szavak, hogy munkája tudatos
és jól szervezett legyen, eredményt is hozzon.

Gondot jelenthet a szótárhasználattal feldolgozandó szöveg kiválasztása is. Hon-
nan válogasson a tanár szótármunkához alkalmas szöveget? – A tanterv nem köti
meg a kezünket. Válogathatunk az orosz közmondások kincsestárából. Úgy gondolom,
nem kell mindig a tankönyvi szövegekhez ragaszkodnunk; kereshetünk részletet iro-
dalmi művekből:

a) Gazdag lehetőséget kínálnak és a tanulók életkori sajátosságainak is megfelel-
nek a színvonalas szovjet gyermeklapok *Пионерская правда, Колобок, Мурзилка, Весёлые картинки* stb.). Ráadásul ezek olcsók és könnyen beszerezhetőek. Jól válo-
gathatunk a Szovjetunióban megjelenő, óvodás korú gyermekek számára írt könyvec-
kékből. Ezeket a gyerekek is szívesen megvásárolják, önállóan is képesek olvasni, ha
az iskolában kialakítottuk az ehhez szükséges jártasságokat és készségeket.

b) Költői szövegek olvasása, megértése már önmagában is esztétikai élmény. Itt
felcsillan a tanulók előtt a nyelv szépsége, gazdagsága. Ablakot nyit a mű az orosz
nyelvű irodalom végtelen távlataira. Alkalom nyílik ilyenkor – ha csak néhány szóban
is – bemutatni az orosz és a szovjet irodalom néhány jeles képviselőjét.

c) Az előbb példaként említett *обошёл* és *земной шар* egy Majakovszkij-vers-
részlet. Hetedikesek fordították már önállóan, dolgozatban: „/я земной шар/ чуть не
весь/ обошёл/ и жизнь /хороша /и жить /хорошо/”

Ilyen fordítások születtek:

„Én a földgömböt majdnem teljesen körbejártam –
és az élet jó, és élni jó.”

„Majdnem az egész földet bejártam –
s az élet szép, és élni jó.”

A tanulók szótár segítségével dolgoztak. Felhívtam a figyelmüket arra, hogy kap-
csolják össze a *я* alanyt és az *обошёл* állítmányt, mert a szórend eltér a prózában
megszokottaktól. Természetesen egy ilyen szöveg fordítását egész évi rendszeres és terv-
szerű szótármunka előzi meg.

Mikor adódik lehetőség szövegfeldolgozásra az iskolai szótár segítségével? – Gy-
akorló és ismétlő órákon, a receptív feldolgozásra kijelölt szövegekkel való munka so-
rán, a tantervben előírt egy-két rövid vers vagy dal megtanulásakor, kötetlen programú
órák keretében. Tehát bőven van lehetőségünk.

A nyolcadik osztály újabb feladatokat és lehetőségeket kínál. A szótárhasználat
megkönnyíti az igeszemlélet megtanítását is. A tanulók a szócikk elemzésekor megfi-
gyelhetik azt a tényt, ami olyan fontos az igeszemlélet megértésében: hogy a két ige
ugyanazt az *egy* cselekvést jelenti, csak annak különböző mozzanatait emeli ki egyik
vagy másik alak. A szótárhasználat segít abban is, hogy a tanulók megfigyelhessék
a szóelemeket, ezzel bizonyos ismeretekre tesznek szert a szóösszetétel, a szóképzés
területén. Ezekre a tapasztalatokra biztosan támaszkodhatunk a nyolcadikos nyelvtani
anyagok elvégzésekor.

Talán nem is kell hangsúlyoznom, hogy a szótárhasználat mennyire fejleszti a gon-
dolkodást. Ugyanis arra készíti a tanulót, hogy figyeljen a szövegösszefüggésre, mert

csak annak alapján tudja eldönteni, hogy a szónak éppen melyik jelentése szükséges. Ha megszokta, hogy erre figyeljen, képessé válik arra, hogy egyre több szót értsen meg csak a szövegösszefüggésből. Ezen a ponton a szótárhasználat visszahat az anyanyelvi műveltségre is, hiszen a fordítás során, miközben a tanuló a jelentések között válogatva a szinonimák egész sorával találkozik, döntenie kell, melyiknek a jelentése fejezi ki legpontosabban az eredeti szöveg értelmét. A kiválasztott magyar szavakból pedig pontos, szabatos magyar mondatot kell alkotnia. A két nyelvet önkéntelenül is összehasonlítja, tapasztalja, hogy a nyelvek nem tükörképei egymásnak, hogy ugyanazt a tartalmat többféle eszközzel is ki lehet fejezni, egyaránt érzékeli az orosz és a magyar nyelv végtelen gazdagságát, és értékelni tudja mindkét nyelv szépségeit. Fontos általánosításokhoz juthat el, amelyek hasznára válnak az orosz nyelv további tanulásában vagy bármelyik idegen nyelv tanulásakor.

A nyolcadik osztályban el kell érniük, hogy a tanulók el tudjanak szakadni az iskolai szótártól. Meg kell ismerkedniük más szótárakkal is. Azért nagyon fontos ez, mert az iskolai szótár szerkesztési elvei bizonyos mértékben eltérnek a nagyobb szótárakétól. Sajnos más szótárak felhasználását korlátozzák a lehetőségeink. Elérhető, hogy minden tanuló kezében legyen iskolai szótár, de a régóta nem kapható Hadrovics-Gáldi féle kisszótárból már csak elvétve tudunk egyet-egyét kézbe adni. Olcsón beszerezhető viszont, és kapható is az egy kötetes Ozsegov-szótár. Ez a tanári munkának nélkülözhetetlen eszköze.

A nyolcadik osztályban érdemes úgy szervezni egy-egy órát, hogy a tanulók más szótárakkal is dolgozzanak. Példának hozom föl a 13. leckét. Ennek szavait megfelelően csoportosítva különböző szótárak használatára teremtünk lehetőséget. Például a ванна szó jelentését bármelyik értelmes nyolcadikos megmondja, ha elolvassa a Kossaras-Fenyvesiné-Konyajeva által összeállított Лексический минимум русского языка megfelelő szócikkét: Ванна, -ы, ж Предмет в квартире, в котором можно мыться, купаться... vagy a спички szó jelentését, esetleg a башня szó jelentését a По Москве című olvasmányból.

Szótárhasználatban jártas tanuló arra is képes, hogy bizonyos – jól megválasztott – szavakat az Ozsegov-szótárból értelmezzen. Pl.: „Мармелад: конфеты из фруктового сока, картофельной муки и сахара”. Tehát a kétnyelvű szótárak mellett be kell vezetnünk az egynyelvű szótárakat is. A kétnyelvű szótárak a nyelvtanításban megelőzik és bizonyos mértékben előkészítik az egynyelvű szótárak használatát, majd teljesen átengedik a terepet az egynyelvűeknek. A teljesség igényének ugyanis csak az egynyelvű szótárak felelnek meg, hiszen a fordítás soha nem lehet teljes.

Számtalan érdekes lehetőséget kínál még a szótármunka. A szótár segítségével végezhetünk különböző szempontú szógyűjtéseket. Felhasználhatjuk a szótárt arra is, hogy a tanulók szókincsét bővítsük olyan szavakkal, amelyeknek a megtanulása nem jelent külön gondot. Ilyenek a nemzetközi szavak a tudomány, a művészet, a technika és a kultúra témaköréből банк, драма, доктор, мотор, цирк, телефон и т. д. a magyar nyelv szláv jövevényszavai (répa, rozs, ebéd, galamb, szalma, dolog). Az ilyen munka lehetőséget ad a tanulók nyelvi szemléletének fejlesztésére. Betekintést nyerhetnek az egyes nyelvek fejlődésébe, a nyelvek és népek egymás közötti változó kapcsolataiba. Lehetőség kínálkozik a tantárgyi koncentráció megvalósítására az anyanyelvvél, földrajzzal, esetleg más tantárgyakkal.

Következésképpen gyakorolt szótármunkával eljutunk oda, hogy minden tanuló megfelel a tantervben lefektetett szótárhasználattal kapcsolatos követelményeknek. A tehetségesebbek pedig könnyedén túl is szárnyalják ezeket. A szótárral pótolhatatlan eszközt adunk a tanulók kezébe. Főlkészítjük őket arra, hogy a középiskolákban sike-

resen folytassák orosz nyelvi tanulmányaikat. Lehetőséget nyújtunk a további önálló nyelvtanuláshoz azoknak is, akik szervezett nyelvoktatásban a nyolcadik osztály elvégzése után nem vesznek részt. Érdeemes tehát következetesen és jól végeznünk a szótárhasználattal kapcsolatos munkát az általános iskolában.

JEGYZETEK

Leontyev A. A.: Pszicholingvisztika és nyelvtanítás.

Tatár Béla: Az orosz lexikográfia egyes kérdései.

Tanterv és Utasítás az általános iskolák számára. (Orosz nyelv.) 1974.

Szabó Miklós: Orosz–magyar, magyar–orosz szótár iskolák számára.

Hadrovics–Gáldi: Orosz–magyar szótár. 1951., 1971.

Hadrovics–Gáldi: Orosz–magyar szótár (kisszótár), 1960.

C. T. Бархударов, Л. А. Новиков: Актуальные проблемы и задачи учебной лексикографии РЯ 1975/6.

A. М. Бабкин: Современная русская лексикография

В. Шарьян: Методические основы словарной работы и учебная лексикография РЯ 1973/2.

С. И. Ожегов: Словарь русского языка

Сутеев: Цыпленок и утенок

Kosaras—Fenyvesi—Konyajeva: Лексический минимум русского языка.

DR. VEIDNER JÁNOS

Szeged

A standardizált fizika témazáró tesztekkel végzett teljesítménymérésekből levonható következtetések

Az 1978-ban bevezetésre kerülő tantervi előkészítő munkában jelentősek azok a rövid távú pedagógiai jellegű kutatások, melyek hármas célzatúak voltak:

- nyújtsanak objektív képet a tanterv teljesítéséről;
- biztosítsák a tanterv fejlesztésének folytonosságát;
- készítsék elő a bevezetésre kerülő új tanterveket.

A szorosan összetartozó komplex feladatoknak jelentős fázisa volt a tanterv követelményszintjének pontosítása, s a követelményszint teljesítésének megállapítása. A felsorolt munkák minisztériumi, kutatócsoporti szinten folytak, megállapításai, pedagógiai következtetései segítik az oktatáspolitikai határozat végrehajtását, az új tantervi célkitűzések megvalósítását.

A cikkben a mérési eredmények alapján a jelenlegi általános iskolai fizikatanításra vonatkozóan kívánunk néhány következtetést levonni, s ennek alapján az új tanterv tartalmi, strukturális változtatásait kívánjuk támogatni.

1. Érdeemes összevetni fizikatanításunk szintjét más tárgyak teljesítményszintjével. Az összehasonlításra a belépő, induló osztályok eredményei alkalmasak leginkább. (1. táblázat. JATE reprezentatív mérése azonos alapelvek szerint.)